

## ביאורי מקראות בספר שמואל

### מאמר א

#### מבוא

#### על חשיבותו של ספר שמואל

מאמר זה, הוא מאמר ראשון בסדרת מאמרים על ספר שמואל, שתצא בעזרת ה' בהמשך; מכאן נצא ביחד למסע מרתק, פלאי ונשגב בין פרקיו השונים של הספר. נלמד על תפילתה של חנה ולידתו הפלאית של שמואל, על משכן שילה ועל חורבנו, ועל הכמיהה לבית המקדש שבירושלים; על מלכותו של שאול ושקיעתה, ועל דוד מלך ישראל.

על ספר שמואל נכתבו מאמרים וספרים לרוב, ואין בכך פלא - מרוכזים בו כמה וכמה מיסודי היהדות, הן ביחס לכלל עם ישראל, והן ביחס לכלל יחיד, כל איש ואשה מישראל. היחס בין ה' לעמו בכלל, וליחיד בפרט; מציאותו ונוכחותו בעולם הזה, בחיי האדם - עניינים אלו מתפרטים ומקבלים צורה ומשמעות חדשה, הקיימת ונוגעת עד לעבודת ה' שלנו בדורנו אנו. תוך כדי לימודנו ניווכח, שעל אף שהספר עוסק במקדש ובמלכות, שעדיין לא זכינו שיהיו נוכחים בחיינו אנו - מכל מקום בעומק הדברים, בתוכן הפנימי שבמקדש ובמלכות, יש משמעות רבה ועצומה גם אלינו, הן לצורת עבודת ה' ולחיי הפרט והכלל שבתקופתנו, והן לפתיחת צוהר בליבנו לתיקון שאנו מצפים לו: אם דרכו של שמואל הביאה את בנין בית המקדש ואת דוד המלך, הרי שאנו המצפים לחזרתם של המקדש ומלכות בית דוד - זקוקים לחזרתה מחדש של דרכו של שמואל.

#### ספר שמואל - ספר התמורות

ספר שמואל הוא ספר שכל כולו עוסק במעברים, בחילופי תקופות, בתמורות עצומות שחלו בחיי עם ישראל ובאופן עבודתו את ה'. הנה כי כן, בשונה מהספרים שקדמו לו - יהושע ושופטים, ובמידה מסוימת גם מהספר שלאחריו - מלכים, העוסקים בתקופה מתוחמת: ספר יהושע בתקופת הנהגת יהושע, ספר שופטים בתקופת הנהגת השופטים,

וספר מלכים בתקופת המלוכה (שלאחר שאול ודוד, כדלהלן) הרי שספרנו אינו עוסק בתקופה מתוחמת, אלא נכנס בגבולם של שני הספרים שסביבו; הוא 'לוקח' מספר שופטים את סיפורם של עלי ושמואל, ומספר מלכים את סיפורם של שאול ודוד, ובכך הוא מייצר תקופה אמצעית בין השופטים למלכים, תקופת המעבר.

ספרנו עוסק גם בתמורה נוספת ומשמעותית ביותר - והיא מקום המקדש. בתחילת הספר המקדש עומד בשילה ונחרב, ובסוף הספר מונחים היסודות לבית המקדש הנצחי שבירושלים.

שתי תמורות אלו - משופטים למלכים ומשילה לירושלים, הם מרכזו ועיקרו של הספר; אולם סיפורם יבוא על ידי תיאור של רצף התרחשויות, אשר מצטרפות ביחד לכדי מאורע גדול ומשמעותי. עיסוקנו בספר יתרכז בעיקר בעיון באותן התרחשויות, באופן בו מספר לנו הנביא עליהן, מה משמעותן, הגלויה והנסתרת, ומה תפקידן במכלול ההתרחשויות וביצירת התמורות הגדולות והחשובות.

### דרכנו בפירוש הספר

סדרת מאמרים זו תבוא, בעזרת ה', לפי סדר הפסוקים - ובכך נעסוק בפרטים: בהתרחשויות ובתיאורן, בסדר בו הן מופיעות ובמילים בהן הן מבוטאות. אולם בה בעת נעסוק גם - ובעיקר - בכלליותו של הספר, בסיפור הגדול והשלם אותו הוא מספר. נלך, איפוא, מן הפרט אל הכלל - אולם גם מן הכלל אל הפרט: נחפש להאיר את אותם נקודות קטנות, הטמונות והמפוזרות, אשר על ידי הארת כולן נוכל לראות את הסיפור השלם.

לא כל הנקודות שוות בגדלן ובבהירותן. יש גדולות וקטנות, גלויות וסמויות, בהירות ועמומות; ו'מהנקודות הגדולות והגלויות, נלמד על הקטנות והסמויות', ופעמים שדווקא באותן נקודות קטנות וסמויות חבוי תוכן עצום ורב יותר מהנקודות הגדולות והבולטות. בנוסף, כפי שנראה אי"ה, ישנה משמעות גם לאופן הביטוי הסמוי והנסתר, כדי ללמד אותנו על רבדי ההתרחשות השונים, הגלויים והנסתרים בעצמם.

נצעד איפוא בעקבות חז"ל, אשר לא הסתפקו בפירוש המקרא אלא דרשו אותו, ביקשו ומצאו את אותו תוכן חבוי ועמוק. נקרא את דברי הנביא בשימת לב ובדקדוק, ונחפש את אותו קו אחיד השזור בעדינות בין השורות, את הברייח התיכון הנמצא 'בתוך' הקרשים, אבל הוא 'מברייח מן הקצה אל הקצה'.

### שם הספר: "שמואל"

בכתבי הקדש, תורה נביאים וכתובים, אין שם הספר מופיע בתוך הספר עצמו. הוא בבחינת

‘תורה שבעל פה’, במסורת עמנו בה נקרא כל ספר וספר בשם מיוחד, וכפי שמופיע גם במפורש בדברי חז”ל. במסורת זו נקרא ספרנו בשם ‘ספר שמואל’; מדוע?

אמנם חז”ל אמרו (בבא בתרא יד, ב) “שמואל כתב ספרו וספר שופטים ומגילת רות”, אבל וודאי שלא על שם כך נקרא הוא בשם זה; ומיניה וביה הוא מוכח, שהרי ספר שופטים ומגילת רות שגם נכתבו על ידו לא נקראו על שמו. ומלבד זה, הלא רוב הספר כלל לא נכתב על ידו, שהרי באמצע הספר נאמר “וְשִׁמוּאֵל מֵת וַיִּסְפְּדוּ לוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּרָמָה וּבְעִירוֹ” (שמואל א כח, ג), ומשם המשיכו תלמידיו גד החוזה ונתן הנביא לכתוב, כמבואר בגמרא שם (טו, ב).

‘שמואל כתב ספרו’, היינו שהוא נחשב ‘ספרו של שמואל’ מצד עצמו, מצד תוכנו. אך מדוע? מה הופך את תוכן הספר להיות ‘ספרו של שמואל’?

### ספרנו כספר תולדות חייו של שמואל

ניתן היה לחשוב, שחשיבות ספרנו בתור ‘ספרו של שמואל’ הוא משום שהוא מספר את תולדות חייו: הספר נפתח בסיפור המיוחד של לידת שמואל, ומלווה את הנער בשלבים שונים בגידולו, עד אשר נעשה נביא ומנהיג על עם ישראל, וכפי המתואר בסוף פרק ג - “וַיֵּדַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדֶּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמַן שִׁמוּאֵל לְנָבִיא לַה’”.

אך זה אינו: לא רחוק מתחילת הספר, כבר בסוף פרק ז (טו-יז), מסכם הנביא את מפעל חייו של שמואל, ויש שם מעין חתימה לתקופת הנהגת שמואל:

וַיִּשְׁפֹּט שִׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהִגְלָל וְהִמְצִיף וְשָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה. וַתִּשְׁכְּתוּ הָרַמְתָּה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיְכֹן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה’.

מיד בפרק הבא (פסוקים א-ט), מתואר כיצד מעביר שמואל את שרביט ההנהגה אל הדור הבא - “וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקַן שִׁמוּאֵל וַיָּשֶׂם אֶת בָּנָיו שְׁפָטִים לְיִשְׂרָאֵל”. בניו של שמואל לא הלכו בדרכיו “וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצַע וַיִּקְחוּ שָׂחָד וַיִּטּוּ מִשְׁפָּט”, ואז באה בקשת המלוכה מצד בני ישראל - “וַיִּתְקַבְּצוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל שִׁמוּאֵל הָרַמְתָּה. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקֵנָה וּבְנֶיךָ לֹא הִלְכוּ בְּדַרְכֶּיךָ עֲתָה שִׁימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטֵנוּ כָּכָל הַגּוֹיִם”. לא היה נוח הדבר בעיני שמואל - “וַיִּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שִׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תָנֶה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטֵנוּ, וַיִּתְפַּלֵּל שִׁמוּאֵל אֶל ה’”. אך הקב”ה אמר לו דווקא כן לשמוע בקול העם - “וַיֹּאמֶר ה’ אֶל שִׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל הָעָם לְכָל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא אֶתָּה מֶאֱסוּ כִּי אֶתִּי מֶאֱסוּ מִמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם... וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם, אֲךָ כִּי הָעֵד תַּעֲדִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם”. ומשם ואילך ועד לסוף הספר, מסקר הנביא את תקופת שורשי המלוכות של עם ישראל בתקופת שאול ודוד.

הספר עודנו מלווה את שמואל הנביא בתהליך בחירת המלך עד לסוף פרק יב, אולם מפרק יג ואילך עובר הספר ללוות את המלכים שאול ודוד עד לסוף הספר, ואילו שמואל הנביא נעלם אט אט מן התמונה. בפרק כה, באמצע סיפורו של בריחת דוד מפני שאול, הנביא מספר ששמואל הנביא נפטר מן העולם - "וַיָּמָת שְׁמוּאֵל וַיִּקְבְּצוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְפְּדוּ לוֹ וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּבֵיתוֹ בְּרִמָּה וַיָּקָם דָּוִד וַיָּרֵד אֶל מִדְבַּר פָּאֶרָן", ומשם עד סוף הספר אין אנו פוגשים עוד את שמואל הנביא, מלבד מה שמסופר בפרק כח שהעלה שאול באוב אחר מיתתו.

### ספרנו כספר על דרך חדשה בעם ישראל, שהגיעה על ידי שמואל

אם כן איפוא, ספרנו אינו נחשב 'ספרו של שמואל' משום שהוא מספר את תולדות חייו, אלא ישנה סיבה אחרת לכך, עמוקה יותר ופנימית יותר. התוכן של הספר הוא של שמואל: הוא מבטא את דרכו ואת חידושו המיוחד של שמואל, שגילה וחדש דרך חדשה וייחודית בהנהגת עם ישראל לפני ה', ועליו אמרו חז"ל:

זרע אנשים - ששקול כשני אנשים, ומאן אינון משה ואהרן שנאמר (תהלים צט, ותהלים צט, ו) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו'.

שמואל הנביא נקרא גם בדברי חז"ל 'רבן של נביאים' (ירושלמי חגיגה פ"ב), משום שהוא חידש את הנבואה בעם ישראל. בתחילת נבואתו היה דבר ה' יקר, ולא היה בישראל חזון נפרץ (כלשון הכתוב להלן, פרק ג, פסוק א'). נבואת משה פסקה, והתחילה נבואת שמואל. חידוש הנבואה משמעו חידוש הקשר הישיר בין ה' לעם ישראל, הנכחת שם ה' בתוך המציאות, חיבור שמים וארץ.

סיפור חייו של שמואל בתחילת הספר, הוא סיפורה של הפצעת דרך חדשה בעם ישראל, שהתחילה בלידתו המיוחדת של שמואל (וכפי שנראה - ניצניה כבר נגלו אצל אביו ואמו), המשיכה בחורבנו של משכן שילה והמלכתו של שאול שנכשלה, עד להקמת מלכות דוד וייסוד בית המקדש בירושלים, המתוארת בסוף הספר.

משמעות דברי חז"ל 'שמואל כתב ספרו וספר שופטים ומגילת רות', אם כן, היא שספרו של שמואל מגיע על רקע שני הספרים הללו, מגילת רות כמבשרת על לידתו של דוד, וספר שופטים כתיאורה של תקופת החושך שקדמה לאורם של שמואל ודוד. כפי שנראה בהמשך, ספר שמואל מתכתב רבות עם ספר שופטים ורומז לחילופי התקופה, על התמורות שביניהן, ועל התיקונים המשמעותיים שבאו בעקבות כך.

דרכו המיוחדת של שמואל, שעיצבה מחדש את דרכו של עם ישראל, את דרך התורה והעבודה שלו, וחידשה יחס מיוחד בין ה' ובין ישראל, היא חוט השני העובר בין חלקיו

השונים של הספר ואורג אותם למסכת אחת, מסכת שמואל. על אופיה של דרך חדשה זו, ועל השינוי הגדול המתחולל בעקבותיה, נלמד תוך כדי קריאת הפסוקים, דבר דבור על אופניו.

כפי שכתבנו בתחילת המאמר, אנו יוצאים כעת למסע ארוך, חשוב - ומרתק, ומזמינים אתכם - קראים נאמנים ונעימים, להצטרף אלינו בדרכנו.

נערך על ידי הרב יצחק רצקר  
להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן  
ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:  
shuriholzman+subscribe@googlegroups.com  
להערות: shurimholzman@gmail.com  
עיצוב ועימוד: ארי יארמיש 0548400711